

Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında Tanrıça Hekate'nin Kökeni¹

The Origin of the Goddess Hecate in the Light of Archaeological and Epigraphic Data

Özge ALTUN* Emrah URTEKİN**

Özet: Antik dönem kültürleri ait oldukları dönemin inanç ve geleneklerini anlamamız için arkeolojide önemli bir yere sahiptir. Bir külte tapınım günümüzde olduğu gibi antik dönemde de ait olduğu toplumun yaşayış biçimini etkilemekteydi. İnanılan kültlerle orantılı biçimde mimari, seramik, heykel, küçük el sanatları gibi kültür ürünlerinde karşımıza çıkan ikonografiler dini inanışların yanında ait oldukları toplumun ekonomik durumu, sanat anlayışı, sosyal durumları hakkında bilgi edinmemizi sağlayan önemli bir etken olmuştur. Bu ikonografilerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında kullanılan en önemli kaynaklar günümüze ulaşan antik metinler ve yazıtlardır. Bu çalışmanın konusu olan tanrıça Hekate mitolojide genellikle Artemis ve Demeter gibi tanrıçalarla ilişkilendirilerek anlatılmış, yazımsal kaynaklarda olan kökeni, ikonografisi ve nitelikleri üzerinde çok durulmamıştır. Bilimsel anlamda skolastik bir eğitimle anlatılmaya devam edilen tanrıça ilginç bir şekilde popüler kültürde artan bir ilgiye sahiptir. Yurtiçinde ve yurtdışında artan tapınımına ek olarak süs eşyalarında, tekstil ürünlerinde vb. günden güne tanrıça Hekate'nin ve sembollerinin görselleri artmaktadır. Ayrıca edebi olarak tanrıça Hekate'nin temel alındığı birçok eser aynı şekilde hem yurtiçi hem de yurtdışında karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde tanrıça Hekate'nin artan popüleritesi eldeki bilgilerle geçiştirilemeyecek kadar artmış ve sistemli bir çalışmayı gerekli kılmıştır. Bu çalışmada arkeolojik ve epigrafik veriler temel alınarak tanrıçanın ele alınış biçimi, kökeni, diğer tanrı-tanrıçalarla bağlantısı ve bölgesel özellikleri incelenerek tanrıçanın kültü hakkında sistemli bir çalışmanın literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Abstract: In order to understand the beliefs and traditions of the period to which they belong, ancient cults have an important place in archaeology. The worship of a cult influenced the way of life of the society to which it belongs in antiquity, as it does today. The iconographies that we find in cultural products such as architecture, ceramics, sculpture, small handicrafts, in relation to the cults believed in, are an important factor that allows us to learn about the economic situation, the understanding of art and the social conditions of the society to which they belong, as well as religious beliefs. The surviving ancient texts and inscriptions are the most important sources for understanding and interpreting these iconographies. The goddess Hecate, who is the subject of this study, is usually described in connection with goddesses such as Artemis and Demeter, and her origin, iconography and qualities as conveyed in literary sources have not been much emphasised. Interestingly, the goddess, who continues to be described as scholarly in the scientific sense, is attracting increasing attention in popular culture. In addition to the increasing worship at home and abroad, the images of the goddess Hecate and her symbols in ornaments, textiles, etc. are increasing day by day. In addition, many literary works based on the goddess Hecate have appeared in the country and abroad. Today, the growing popularity of the goddess Hecate has become too much for the available information to cope with and has necessitated a systematic study. Based on archaeological and epigraphic data, this study aims to provide a systematic study of the cult of the goddess by examining the treatment of the goddess, her origin, her association with other goddesses, and her regional characteristics.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Etimoloji, Hekate, Mezopotamya, Miletos

Keywords: Anatolia, Etymology, Hecate, Mesopotamia, Miletos

¹ Bu çalışma, Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda "Geçmişten Günümüze Hekate Tapınımı" isimli devam eden yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi Özge Altun, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. <https://orcid.org/0000-0002-7491-5794> | ozge.altun@bozok.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Emrah Urtekin, Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı. <https://orcid.org/0009-0001-0473-2781> | emrahurtekin25@gmail.com

Hekate adı yazılı kaynaklarda ilk olarak Hesiodos'un "Theogonia" adlı eserinde geçmektedir. Bununla birlikte bilinen en eski Hekate kültürünün Anadolu coğrafyasında olması araştırmacılar arasında fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Theogonia'da Grek panteonun doğuşuna ve tanrıların kökenine yer veren Hesiodos, Grek panteonundaki tanrılarla birlikte Hekate'ye de yer vermiştir. Hesiodos'un Theogonia'sında Hekate'ye verilen sıra dışı ayrıcalıklar ve yüceltmeler, birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve Hekate'nin Grek kökeni dışında farklı bölgelere ait olabileceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda çalışma içinde Hekate'nin kökeni olabilecek bölgeler başlıklar halinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anadolu'da Hekate

Hekate adının kökeni konusunda ele alınan bölgelerden bir tanesi Anadolu'dur. Epigrafik ve arkeolojik olarak çeşitli ipuçları bulunmaktadır. Dilbilimciler tarafından odak noktası Hurrice "Hepa" (Hepat) sözcüğünün zaman içinde artan Grekçe kullanımıyla birlikte "Hippa" şeklini aldığıdır². Bu iki kelime arasındaki bağlantı Grekçede kendiliğinden oluşmuştur. Buna bağlı olarak Kraus ve diğer bazı araştırmacılar Hekate isminin de benzer şekilde meydana geldiğine dair öneriler sunmuştur³. Bu olasılıklarının net bir biçimde kabul edilememesinin nedeni henüz Hurrice olarak adlandırılan dilin tam olarak bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Troya savaşını incelediğimizde, Troyalı Priamos'un karısı olan Hekabe⁴ ile Hekate arasında benzerlikler görmekteyiz. Her iki ismin kökünde yer alan "Hek" kelimesinin benzer ses çağrışımı yapmasına ek olarak Hekabe'nin antik metinlerde aktarılışında Hekate kültü bağlantısı görülmektedir. Hekabe ismini Homeros'un "İlyada" adlı eserinde yoğun olarak görmekteyiz. Homeros, Hekabe'ye bir Frig soyağacı verir⁵; "Hektor'un dayısına, güçlü Asios'a benzemişti. Asios, Hekabe'nin kardeşi, Dymas'ın oğluydu, Dymas, Sangarios kıyılarında, Phrygia'da otururdu." Homeros'un İlyada'sında Hekabe, oldukça trajik bir figürdür. Hektor'un ölümünden dolayı duyacağı keder kendisine önceden bildirilmiştir⁶. Hektor, Akhilleus tarafından öldürüldükten sonra⁷, Hekabe oğlu için tutulan yası yöneterek⁸ dişlerini Akhilleus'un ciğerine geçirip yemek istediğini söyleyerek büyük acısını gösterir⁹.

Homeros'un bize aktardığı Frig kökenli Hekabe, Euripides'in Hekabe adlı tragedyasında Trak kökenli olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰; "Ey bu toprakların tanrıları! Evimin son ve tek dayanağı olan, şimdi karlar ülkesi Trakya'ya yerleşen oğlumu, babasının dostunun himayesinde güvende tutun." Euripides'in bu eserinde Polymestor, Hekabe'nin öleceğini¹¹ ve mezarının sefil köpeğin höyüğü adıyla anılacağını ve bunun denizciler için bir işaret olacağını söyler¹². Euripides'in bu tragedyasında köpeğe dönüşen Hekabe, Dio Chrysostom tarafından Hekabe'yi Trakya ile ilişkilendirilen bir şiir parçasında "O, parlak gözlü bir köpektir." ifadesi ile kullanılmıştır¹³. Hekabe'nin köpeğe dönüştüğü bu metinlerin bir benzeri Hekate için de yazılmıştır. Thessalonika'lı (Selanik) Eustathios'un aktardığı mite göre; Ephesos kentinde yaşayan bir kadının Artemis'e inancı olmadığını ve bunun üzerine sinirlenen Artemis'in kadını bir köpeğe dönüştürdüğünü ve daha sonra kadına merhamet ederek onu tekrar bir insana dönüştürdüğünü aktarmaktadır. Daha sonra kadının yaşadığı utanç verici durumdan dolayı kendini astığını ve Artemis'in kadını tekrar hayata döndürdüğünü, kadına kendi kıyafetlerini vererek ona "Hekate" ismini verdiğini aktarmaktadır¹⁴.

² Theodor Kraus, Hekate: Studien zu Wesen und Bild der Göttin in Kleinasien und Griechenland (Heidelberg: Winter Press, 1960), 16.

³ Kraus, Hekate.

⁴ Hom. İld. 22/234.

⁵ Hom. İld. 16/717-719.

⁶ Hom. İld. 6/451.

⁷ Hom. İld. 22/326.

⁸ Hom. İld. 22/430.

⁹ Hom. İld. 24/212-213.

¹⁰ Eur. Hec. 77-81.

¹¹ Eur. Hec. 1271.

¹² Eur. Hec. 1273.

¹³ Dio Chr. 33/59.

¹⁴ Eust. Thes. Od. 12./85.

Hekabe ve Hekate isimlerinin birbirine olan benzerliğine, ikisi için de yukarıda aktarılan bu mitlere baktığımızda aralarında bir bağ olduğu görülmektedir. Ancak köken konusunda henüz arkeolojik ve epigrafik veriler yeterli değildir.

Ephesos

İlk olarak kült çalışmalarında sıklıkla Hekate ile birlikte ele alınan ve tanrıça Hekate kültü ile birçok açıdan benzerlik gösteren tanrıça Artemis'in Anadolu'da en önemli kült alanı Ephesos'u ele almak yerinde olacaktır. Strabon, Roma Dönemi'nde Ephesos Artemis Tapınağı'nın hemen yanında Hekate'ye ait küçük bir kült alanının yer aldığı bilgisini vermektedir¹⁵. Ephesos antik kenti ile özdeşleşen tanrıça Artemis ile Hekate arasındaki ilişki birçok antik yazar tarafından aktarılmaktadır¹⁶. Ephesos'taki Artemis Kutsal Alanı'nda bir Hekate Kutsal Alanı'nın "*Hekatesion*" yer aldığını ve heykeltıraş Menestratos tarafından yapılan Hekate kült heykelinin bu kutsal alanın hemen arkasında yer aldığını bizlere Strabon ve Plinius aktarmaktadır¹⁷. Plinius da Strabon'un verdiği bilgilere ek olarak Hekate'nin Ephesos'ta tapınım gördüğüne dair benzer bilgiler verir¹⁸. Roma Dönemi öncesinde Ephesos'ta Hekate tapınına dair kesin kanıtlar yoktur. Bununla birlikte Arkaik Artemision kazılarında ele geçen köpek kemikleri, Pausanias'ın Hekate için yavru köpek ve dişi siyah köpeklerin kurban edildiği bilgisini akla getirmekte, dolayısıyla erken dönemde de Hekate'ye tapınım yapıldığını düşündürmektedir¹⁹. Yavru köpeklerin, Hurri-Hitit arınma ritüellerinde de kullanıldığı bilinmektedir. MÖ 900 dolaylarında Ephesos'ta çeşitli hayvanlar ile yoğun bir şekilde ritüel yapıldığı bilinmektedir. Bu hayvanlar arasında yoğun olarak; koyun, keçi, sığır, domuz (veya yavru domuz), geyik ve yavru köpekler vardır (fig. 1). Özellikle yeni doğmuş ve birkaç haftalık olan 5 köpek yavrusunun kemikleri burada bulunmuştur (fig. 2). Ephesos'ta yapılan köpek ritüellerinin, Karia Bölgesi'nden aldığına dair birtakım ipuçları bulunmaktadır²⁰.

Ephesos Artemis'i üzerine detaylıca çalışan F. E. Brenk, Artemision kazılarında Artemis dışında Kybele ve Hekate kültlerinin de izlerine rastladığını aktarmaktadır²¹. Ephesos Artemis kültünde, Grek olmayan birçok unsurun yer aldığını söyleyen Burkert, kendilerine "*Megabyzos*" ismini veren hadım rahiplerinin görev yaptıklarını ve Lagina Hekate kültünde de hadımların önemli rol üstlendiklerini belirtmektedir²². Hekate ile Artemis arasındaki bu ilişkiyi ön plana çıkaran bir diğer unsur ise Roma İmparatorluk Dönemi'nde Ephesos'ta basılan iki sikkedir. Imhoof-Blumer, Ephesos'ta basılan bu iki sikkeden bir tanesinin üzerindeki tasvirden yola çıkarak Artemis-Hekate çıkarımı yapmıştır (fig. 3). Sikkenin üzerinde yer alan ve iki elinde meşale taşıyan tanrıçanın, altında her iki yanında geyik betimi vardır. Bulunan diğer sikkede ise Artemis ile Hekate yan yana betimlenmişlerdir (fig. 4).

Ephesos'ta Hekate, temenos içinde saygı görüyordu; Artemis Ephesia ile bağlantısının daha derin bir nedeni olmalıydı. Hekate, elinde iki meşale ve omzunda sadağı olan bir tanrıçayı gösteren Ephesos İmparatorluk sikkelerinin arka yüzlerinde de tanınmıştır. Bazen yanında geyikler durmaktadır. Bu durum Hekate'nin Artemis ile kaynaştığını açıkça ortaya koymaktadır²³. Ephesos antik kenti ve Ephesos Artemis'i ile Hekate arasındaki bağlantıların yoğunluğuna rağmen Hekate'nin ilk tapınımına dair net veriler sağlamamaktadır.

Antik metinler ve arkeolojik veriler Ephesos'ta Artemis yanında Hekate'ye saygı duyulduğunu ve ibadet edildiğini göstermektedir. Ephesos'ta Protogeometrik Dönemde yapılan ritüellerde kullanılan hayvanlar arasında yavru köpeklerin diğer hayvanlara göre (geyik dışında) azınlıkta olması ve Ephesos'ta yapılan köpek ritüellerinin büyük olasılıkla Karia Bölgesi'nden aldığına dair birtakım ipuçlarının olması, Protogeometrik Dönemde Ephesos'ta yaşayan bir kesimin tanrıça Artemis'in yanında Hekate'ye de

¹⁵ Str. 14/1-23.

¹⁶ Rachel Lesser, "The Nature of Artemis Ephesia", *The McGill Journal of Classical Studies* IV (2005-2006): 44.

¹⁷ Str. 14/1-23; Plin. Nat. 36/4/2.

¹⁸ Plin. Nat. 36/4/2.

¹⁹ Paus. 3/14/9

²⁰ Gerhard Forstenpointner, Gerald Eline Weissengruber ve Alfred Galik, *Tierreste aus früheisenzeitlichen Schichten des Artemisions von Ephesos* (Wien: Phoibos Verlag, 2005), 85-91.

²¹ E. Frederick Brenk, "Artemis of Ephesos: An Avant Garde Goddess," *Kernos: 11 Centre international d'étude de la religion grecque antique*, 11 (Ocak 1998): 161.

²² Walter Burkert, *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche* (Stuttgart: Kohlhammer Press, 2011), 154.

²³ Kraus, *Hekate*, 40-41.

tapındığına dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Hekate kültürünün en erken hangi tarihte Ephesos'ta başladığını söyleyebileceğimiz kesin veriler henüz açığa çıkarılmamıştır. Net bir biçimde belirtebileceğimiz dönem Roma Dönemi'nde Artemis yanında Hekate'nin de tapınım gördüğüdür.

Miletos

Batı Anadolu'da Hekate tapınımına dair ilk verileri Miletos antik kentinden elde etmekteyiz²⁴. Miletos Apollon Delphinios Kutsal Alanı'ndaki Arkaik Döneme ait yuvarlak sunak üzerinden bir boustrophedon²⁵ yazıt ele geçirilmiştir. Bu yazıtta Hekate ismi ve kültü ile ilgili bilgi olmamakla birlikte araştırmacıların farklı görüşleri vardır. Rudloff, "*Hekate in Early Greek Religion*" adlı yüksek lisans tez çalışmasında bu sunağın orijinal yerinde olmadığını ve bilinmeyen nedenlerle antik dönemde diğer birkaç sunakla birlikte kutsal alana taşındığını ifade ederek yazıtı şu şekilde çevirmiştir²⁶; "*boustrophedon yazıtı, üç prytaneis tarafından Hekate'ye adanmıştır: Prytaneis Eohtiras, Leodamas ve Onakso, söz verdikleri gibi, [bunu] Hekate'ye adıyorlar.*" Yazıtın orijinali ise şu şekildedir:

.....
 Εόθρας.... (Eohtiras)
 .. Λεωδάμας (Leodamas)
 Ονάζο πρυτ[α] (Onakso pru [a])
 νεύοντες α- (nevontes a-)
 νέθησαν τή- (nethesante)
 κάτη (katei)

Rudloff çalışmasında, bu yazıtta ve yazıtın çevirisine detaylarıyla birlikte yer vermemiş ve yüzeysel bir şekilde değinmiştir. Büyük olasılıkla Rudloff, yazıtın prytaneisler tarafından doğrudan Hekate'ye adandığını varsaymış ve yazıtta tam olarak okunamayan kelimelerden veya tahrip olmuş bölümlerden yola çıkarak böyle bir çıkarım yapmıştır.

Miletos Apollon Delphinios Kutsal Alanı dört yapım evresine sahiptir. Geç Arkaik Dönem ve Klasik Dönemde yapının merkezinde Apollon Delphinios'a ait bir sunağa ek olarak kutsal alana yayılmış bir şekilde Artemis, Zeus Soter, Hekate ve henüz belirlenememiş olan bir tanrı veya tanrıçaya ait dört sunak yer alıyordu. Apollon Delphinios, merkezi sunağının etrafındaki açık alanda, dördünde yazıt bulunan ve yeniden dikilmiş beş yuvarlak Arkaik sunak bulunmaktaydı. Hekate için olan sunak Delphinios sunağının yakınında, doğu tarafına yerleştirilmişti (fig. 5). Geç Arkaik yazıtına göre bu sunak prytaneis (yönetici/başkan) tarafından görevleri için adanmıştır²⁷.

Apollon Delphinios'a ait merkezi sunağın hemen yanında yer alan Arkaik Hekate sunağının Milet prytaneis'i tarafından adanmış olması, prytaneion'un Delphinion içindeki önemini vurgulamaktadır. Tanrıça Hekate burada karanlık ve gizli bir "Dış Tanrıça" ya da cadı tanrıçası olarak değil, öncelikle siyasi bir tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Hesiodos'un Boeotia için tarif ettiği duruma benzer şekilde olup²⁸, Delphinion'da ve yakındaki Miletos agorasında gerçekleşen Hamilleteria gibi yarışmalarda olduğu kadar siyasi ve adli meclislerin de koruyucusu olarak anlaşılmalıdır. Molpoi kararnamesinde belirtildiği gibi, "Yeni Yıl Festivali" sırasında Hekate sunağındaki kutsamalar kabul edilirdi. Yönetici

²⁴ Kraus, Hekate, 11.

²⁵ Boustrophedon, bir satırı soldan sağa ve bir sonraki satırın da sağdan sola olmak üzere zıt yönlerde yazılan, antik Yunancada kullanılan bir yazım türüdür.

²⁶ Ilmo Robert von Rudloff, "Hekate in Early Greek Religion" (Master diss., Victoria University, 1992), 45.

²⁷ Alexander Herda, "How to run a state cult: the organization of the cult of Apollo Delphinios in Miletos," *Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen* 8/21 (Nisan 2011): 67.

²⁸ Litchfield West, Hesiod: Theogony. Edited with Prolegomena and Commentary (Oxford: Clarendon Press, 1966), 45-75; 276-290.

prytaneis olarak iki aisymnetai-stephanephoroi'nin Apollon Delphinios'a adak adadıkları gibi Hekate'ye de adak adadıklarını söyleyebiliriz. Hekate'den farklı olarak ama aynı amaç için Atina'da prytaneis "Meclislerden önce" Artemis Phosphoros'a kurban sunmak zorundaydı²⁹.

Hekate'ye uzun bir süre Delphinion'da tapınılmıştır³⁰. MÖ 1. yüzyılın başında, MÖ 78/77'de Stephanophore makamında bulunan Metrodor'un oğlu Pausanias tanrıçaya yuvarlak bir sunak dikmiştir. Hekate'nin adı günümüze ulaşmamıştır ama "Φώσφορος" (Phosphoros, ışık taşıyan veya ışık veren) epitheti tanrıçayı işaret eder ve sadece Miletos'ta değil Didyma'da da görülür³¹. Hekate, Apollon'un kutsal alanında, Apollon'un da sıklıkla üstlendiği bir rolde, "έντεμένιος θεά" olarak görünür³².

Didyma, Miletos'un 18 km. güneyinde yer alan önemli bir dini merkezdir. Antik dönemin en önemli ve en büyük Apollon tapınaklarından birisi burada yer almaktadır. Hekate tapınımı Apollon tapınağında, MÖ 5. yüzyıla kadar izlenebilen bir dini takvimde, bir tür kapı bekçisi olarak tasdik edilmiştir³³. MÖ 100 civarında kaydedilen bir Molpoi kült yasası, MÖ 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yasaya göre; Didyma'ya giden büyük alayda iki "γυλλοί"³⁴ taşınacak, bunlardan ilki çelenklerle süslenip üzerine karıştırılmamış şarap serpilerek "παρ' Έκάτην την πρόσθεν πυλέων" (Kapıların önünde Hekate için) ve ikincisi ise Didyma'da "επί θύρας" (Kapıda) bırakılacaktır³⁵. İlk paian³⁶ aynı zamanda Hekate'ye de okunur. Tören güzergâhının diğer istasyonları, buralarda gerçekleştirilen kurban eylemleriyle karakterize edilir; γυλλοί (Gulloi) ise yalnızca Hekate ve Didyma Apollon'u için ayrılmış şeylerdir³⁷.

Homeros'un aktardığı bilgilerde Apollon ve Artemis'in sıfatları arasında Hekate ismini çağrıştıran "Hekatos", "Hekabolos" ve "Hekatabolos" (hedefi vuran) karşımıza çıkar. Ek olarak Apollon isminin Luvi dillinde kapıları koruyan anlamına gelmesi ve kapı koruyucusu olarak tapınım görmesi, Hekate'nin de hem Hades'in kapısını koruması hem de yeryüzündeki tüm kapıların koruyucusu olarak bilinmesi bu iki tanrının bağlantısını göstermektedir³⁸. Miletos'tan Didyma Apollon Kutsal Alanı'na doğru giden kutsal yolun hemen başında olduğu bilinen Hekate Tapınağı ya da şapeli "Hekate Propyleia" (Kapıların önündeki Hekate) kültü olarak yorumlanmakta ve MÖ 5. yüzyılda Miletos şehrinin kapısında bir Hekate Tapınağı ya da şapeli olduğu düşünülmektedir³⁹.

Hekate'nin Milet kült yasasında Apollon'la olan bağlantısı muhtemelen başlangıçta yalnızca kapı bekçiliği işlevinden kaynaklanıyordu. Kapı bekçiliği/koruyuculuğu Milet dışında da Hekate için kullanılan özelliklerden birisiydi ki Aristophanes'in, Atina'da bir evin önünde gördüğü Hekateion'u metinlerinde anlatması bu durumu desteklemektedir⁴⁰.

Apollon ve Hekate'nin anıtsal gelenekteki diğer ortak görünüşleri geç dönemlerle sınırlıdır. Örneklerin yoğun olarak Anadolu'dan gelmesi pek de tesadüf değildir. Bu nedenle Milet Molpoi yazıtı, iki tanrı arasındaki bağlantının çok eski olduğu gerçeği açısından büyük önem taşımaktadır. Burada Hekate ve Hekatos isimlerinin benzerliği dikkat çekmektedir. İsimlerin etimolojik kökenleri hâlâ tartışmalıdır. Ancak Homeros'ta Hekatos sadece Apollon'un bir epitheti olarak görünmekle kalmaz, aynı zamanda tanrıyı tek başına da niteler. Hekatos'un Hekate'nin eril hali olduğu ve her ikisinin de aynı kökten, aynı fikir çemberinden kaynaklandığı dilbilimciler tarafından öne sürülmektedir. Ancak Hesiodos'dan beri literatüre girmiş olan Hekate'nin adı sadece kùltte varlığını sürdürmüş, Hekatos ise sadece okunarak bilinmiştir⁴¹. Hekate ile Apollon arasındaki bu ilişki, Hesiodos'un Theogonia'sında bize aktardığı soy ağacına göre; Koios'un eşi olan Phoibe'nin, Hekate'nin annesi olan Asteria ile Leto'nun da annesi olduğunu

²⁹ Herda, "How to run a state cult", 68-69.

³⁰ Kraus, Hekate, 11.

³¹ Kraus, Hekate, 12.

³² Kraus, Hekate, 12.

³³ von Rudloff, "Hekate", 45-46.

³⁴ Hesychios, gyllos'u küp veya kare taş olarak tanımlar, ancak bunun dışında kelime oldukça belirsizdir. Ayrıca bkz. Kraus, Hekate, 12.

³⁵ Kraus, Hekate, 12.

³⁶ Apollon'a (Paian) söylenen ilahidir. Antik Yunanlılarda bir çeşit zafer, Minnet veya övgü şarkısıdır.

³⁷ Kraus, Hekate, 12.

³⁸ Sabahattin Eyüpoğlu ve Azra Erhat, Hesiodos Eseri ve Kaynakları (Ankara: TTKY, 1991), 190.

³⁹ Kraus, Hekate, 11-13.

⁴⁰ Aristoph. Was. 804.

⁴¹ Kraus, Hekate, 13-14.

göstermektedir⁴². Apollon ile Artemis Leto'nun çocukları olduklarına göre, Apollon ile Hekate'nin teyze çocukları oldukları Hesiodos'un aktardığı soy ağacından anlaşılmaktadır.

Miletos'un bir kolonisi olan Apollonia'da MÖ 5. ya da 4. yüzyıla ait iki Hekat adı bulunurken, Teos'un bir kolonisi olan Abdera'da MÖ 5. ve 4. yüzyıla ait birer isim vardır. Genellikle bu isimlerin Hekate'den türetildiği varsayılır, ancak Berg, bunun yerine İonia'da çok popüler olan Apollon Hekatos'tan türetildiklerini öne sürer⁴³.

Miletos antik kenti, tanrıçanın ilk kült alanı olarak, tanrıçanın Miletos'taki önemine, Apollon ile olan bağlantısına dikkat çeker. Apollon'un Luvi dilindeki sıfatından dolayı tanrıça ile aynı sıfatla tapınım görmesi tanrıçanın ismine dair bir takım etimolojik bulguları elde etmemize olanak sağlamıştır. Bu kısımda her ne kadar tanrıçanın Miletos'taki kültüne ve önemine değinilse de asıl kilit nokta, Luvi dilindeki Apollon sıfatının Hekate ismi ile etimolojik açıdan büyük benzerlikler göstermesidir. Bir diğer nokta ise Arkaik Dönem'de tanrıça Hekate kültürünün Miletos'ta ortaya çıkışı ve o dönemde Miletos'un önemli bir kent merkezi olması nedeniyle Yunan anakarası ile olan bağlantılarıdır. Ayrıca Hekate tapınımla ilgili arkeolojik kanıtların MÖ 6. yüzyılda nispeten ani bir şekilde ortaya çıkması dikkat çeken bir durumdur. Atina, Selinus, Samothrake ve muhtemelen Eleusis'te de Hekate ile ilgili ilk malzemeler bu yüzyılda ortaya çıkar; sadece Miletos (ve Theogonia) bu yüzyıldan öncesine ait tapınma kanıtları sunar.

Hekate ve Karia

Batı Anadolu'da İonia Bölgesi'nin komşusu olan Karia Bölgesi, modern literatürde Hekate'ye en sık atıfta bulunulan bölgedir. Bunun en önemli nedeni, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Lagina Hekate Tapınağı'nın büyük çapta hizmet vermesinden kaynaklanmaktadır. Strabon, bu tapınağın her yıl büyük festival topluluklarını çektiğini aktarmaktadır⁴⁴.

Karia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Lagina antik kenti, günümüzde Muğla ilinin Yatağan ilçesinde yer almaktadır. Antik kent hakkında bize çeşitli bilgiler sunan antik yazarlar⁴⁵, eserlerinde Lagina Hekate Tapınağı hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Strabon, *Geographika* adlı eserinde; Stratonikeia'da iki tapınağın yer aldığını ve bunlardan en meşhurunun çok sayıda festivalin yapıldığı Lagina'da yer alan Hekate Tapınağı olduğunu söyler⁴⁶. Geniş bir vadi üzerinde ve kısmen düz bir arazide yer alan Hekate Kutsal Alanı, zeytinlikler, bodur çam ağaçları ve kayalık bir zeminle çevrilidir (fig. 6). Kutsal alanın yakınındaki tepeler ve dağlar alanın manzarasını oluşturmaktadır. Mezarlarla kaplı taş döşeli bir yol kırsal bölgeden geçerek kutsal alanı Stratonikeia kentine bağlamaktadır. Kutsal alan, sınırlı erişime sahip kapalı bir alandı (fig. 7). Hekate Kutsal Alanı, batıdan doğuya 150 metre ve kuzeyden güneye 135 metre ölçülerinde kesik bir dikdörtgen şeklinde düzenlenmiş bir dizi stoayla çevrelenmiştir. Batı, kuzey ve doğu stoaları birbirlerine dik açılarla yerleştirilmiştir. Güney stoası, doğuya doğru ilerledikçe kutsal alanın iç kısmına doğru eğilen ve doğu stoasını kısaltan bir diyagonal üzerine kurulmuştur. Kutsal alanın en belirgin özelliği Hellenistik Dönem'de anıtsal tarzda inşa edilmiş, 21,1 metre genişliğinde ve 27,9 metre uzunluğundaki büyük, merkezi konumdaki tapınağıdır (fig. 8). Lagina Hekate Tapınağı'nın, kısa kenarlarının her birinde sekiz, uzun iki kenarında ise on bir sütundan oluşan pseudodipteral plandadır. Tapınakta, korinth sütun dizisi kullanılmış olması tapınağın alışılmadık derecede basık görünmesine neden oluyordu. Bu büyüklükteki çoğu tapınak daha uzun, dikdörtgen temeller üzerine inşa edilmiştir⁴⁷.

Tanrıça Hekate ile ilgili detaylı bir çalışma yapmış olan Kraus, tanrıça Hekate tapınımla ilgili verilerin yoğunlukla Karia Bölgesi'ndeki kentlerden (Başta Stratonikeia olmak üzere; Aphrodisias, Hyllarima, Halikarnassos, Knidos, Tralleis, Kidrama ve Mylasa gibi) gelmesi nedeniyle bu bölgeyi tanrıçanın anayurdu olarak göstermiştir⁴⁸. Buna karşın Berg gibi araştırmacılar, Karia Bölgesi'nden elde

⁴² Hes. Theog. 404-412.

⁴³ von Rudloff, "Hekate", 47.

⁴⁴ Str. 14/2-25.

⁴⁵ Herodotos, Thukydides, Strabon, Tacitus ve Bizanslı Stephanus gibi antik yazarlar Lagina kutsal alanı hakkında çeşitli bilgiler vermektedir.

⁴⁶ Str. 234.

⁴⁷ Amanda Herring, "Reconstructing the Sacred Experience at the Sanctuary of Hekate at Lagina", *Journal of the Society of Architectural Historians*, 79/3 (Eylül 2020): 249-250.

⁴⁸ Kraus, Hekate, 166-167.

edilen birkaç buluntudan dolayı tanrıçanın anayurdunu Yunanistan'a bağlamaya çalışmaktadır⁴⁹. Fakat Berg'in Yunanistan Hekate'si fikri, West tarafından maddeler halinde çürütülmüştür⁵⁰.

Karia Bölgesi'nde Hekate'ye tapınıldığına dair bir diğer önemli kanıt ise bölgede çok sayıda bulunan Hekate ismidir. Ancak bu isimlere dair bulunan 57 adet bulgunun sadece beşi tarihlendirilebilmiştir⁵¹. Bunlar arasında coğrafyacı Hekataios ve Hekatomnos yer almaktadır⁵². Bu isimlere ait en eski bulgu MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen Mylasa'lı bir Pers satrapı olan Hekatomnos'a (MÖ 390-377) aittir. Karia Bölgesi'nde, "Hekat" köküne sahip isimlerle karşılaşmamız tanrıça ile bağlantılı olabileceğini düşündürmektedir. Günümüzde de insanların çocuklarına inandıkları dine ait belirtiler taşıyan isimler koydukları göz önüne alındığında akla yatkın gelmektedir. Burkert, ismin sonunun da Yunanca bir oluşum olmadığını belirtir. Ancak ismin Karia kökenli mi yoksa Yunan ve Karia unsurlarının bir birleşimini mi yansıttığı konusunda net bilgi vermez⁵³. Karia Bölgesi epigrafik olarak tanrıçanın kökeni konusunda en fazla kanıtlara sahip olan bölge olmakla birlikte hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Arkeolojik veriler açısından baktığımızda, sadece Hekate adına inşa edilmiş kutsal alanın varlığı tanrıçanın bölge için önemini göstermektedir. Lagina Hekate Kutsal Alanına ek olarak Karia Bölgesi'nin diğer kentlerinden bulunan Hekate kültü ile ilişkili objelerin niteliği ve sayısal oranı bölgede yoğun tapınım gördüğüne dair bir başka kanıttır.

Hekate ve Mezopotamya

Hekate'nin kökeni hakkında en sağlam bilgiler Anadolu coğrafyasında Karia Bölgesi'nden gelmektedir. Ancak tarihsel bağlamda başka bölge örneklerini incelemek, benzer kültürleri değerlendirmek daha erken dönemler için bilgi edinmemize ve tanrıçanın kökenini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Coğrafi yakınlığın da etkisiyle tarih boyunca kültürel alışverişin en yoğun olduğu iki bölge Anadolu ve Mezopotamya'dır. Anadolu'dan sonra Hekate'nin kökenini, etkilenmiş olabileceği kültürleri ve bağlantılarını araştırmak için Mezopotamya'ya bakmak gereklidir. Bu bağlamda Hekate'yi niteleyen birtakım özellikler Mezopotamya demonolojisindekilere⁵⁴ ya çok benzemektedir ya da tamamen aynıdır. Mezopotamya mitolojisinde yer alan iki tanrıça Lamaştı ve Gula, Hekate kültürüne benzeyen özelliklere sahiptir. Ancak burada Lamaştı kötü, Gula daha iyi tarafı simgeler. Hekate her iki tanrıçanın özelliklerini bünyesinde toplamış biçimde karşımıza çıkar. İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ile cevap veren Hekate'nin bu iki tanrıça ile benzer özelliklerini aşağıdaki biçimde belirtebiliriz.

Lamaştı-Hekate

Hekate kültürünün en belirgin objelerinden olan "meşale"⁵⁵ ve "kılıç", Lamaştı'nun sıfatları arasında "Ateşi Yakan"⁵⁶ ve "Kafa Yaran Kılıç" olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Lamaştı "hastalık ve ölüm getiren şeytan" olarak tanımlanır⁵⁷. Bu tanımlamadaki benzerlik Hekate'nin ölümler dünyasına açılan kapının kontrolüne sahip olması ve kötücül büyüleri bilip uygulaması Lamaştı ile karanlık tarafının benzer özellikleridir. Hekate hakkında bilgi veren birçok antik kaynağa göre köpek, Hekate'nin önemli bir simgesidir. Tanrıça sürekli olarak köpek kurbanlarıyla ilişkilendirilmiştir. Plutrakhos Hekate'ye bir dışı

⁴⁹ William Berg, "Hekate: Greek or Anatolian?" *Numen* 21/2 (1974): 128-140.

⁵⁰ David Reid West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin: especially in relation to the mythology of goddesses and demons in the Semitic world" (PhD diss., University of Glasgow, 1990), 299-303.

⁵¹ von Rudloff, "Hekate", 48.

⁵² West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin", 300.

⁵³ von Rudloff, "Hekate", 48.

⁵⁴ Demonoloji, kötücül güçleri inceleyen bir disiplindir.

⁵⁵ Meşale erken dönemde Artemis ile özdeşleşmiş bir sembolken MÖ 5.yy'dan sonra Hekate ile ilişkilendirilmiştir. Lewis Richard Farnell, *The Cults of The Greek States* (Oxford: At The Clarendon Press, 1896), 516.

⁵⁶ West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin", 361.

⁵⁷ West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin", 361-362.

köpeğin kurban edildiğini aktarırken Pausanias, siyah köpek yavrularının kurban edildiğini aktarmaktadır. Lamaştı tarafına baktığımızda; Enlil'in Lamaştı'ya bir dişi köpek yüzünü verdiğini görmekteyiz. Ayrıca Lamaştı metinlerinden hem siyah hem de beyaz köpeklerin şeytana verildiğini ve büyük olasılıkla bu köpeklerin Lamaştı'ya da kurban edildiğini öğrenmekteyiz. Bunlara ek olarak Lamaştı'nun "Yavru Köpek" olarak adlandırılması iki tanrıça arasındaki benzerlikleri bir kez daha göstermektedir⁵⁸.

Hekate kültürünün en bilinen sembol hayvanlarından bir tanesi köpektir. Buna ek olarak Hekate kültürü ile ilişkilendirilen hayvanlar arasında aslan da bulunmaktadır. Erken dönemde doğrudan Kybele ile ilişkilendirilen aslan figürünün yapılan araştırmalar sonucunda Hekate kültüründe de kutsal sayılan hayvanlardan birisi olduğu anlaşılmıştır⁵⁹. Lampsakos'da bulunan bir sikke üzerinde iki meşale tutan figürün yanında yer alan aslan figürü, ilk başlarda her ne kadar Kybele ile ilişkilendirilse de sonradan bu tanrıçanın Hekate olduğu yapılan araştırmalar ve açıklamalar sonucunda netlik kazanmıştır⁶⁰ (fig.9). Lamaştı kültürüne baktığımızda köpek gibi aslanın da kutsal hayvanları arasında olduğunu görmekteyiz. Antik bir metinde Lamaştı'nun dişi bir aslanla karşılaştığından bahsedilir ve ek olarak Lamaştı'nun bir aslan yüzüne sahip olduğu belirtilir⁶¹.

Aslan ve köpek yanında yılan Hekate kültüründe kullanılan sembol hayvanlardan bir tanesidir. Anadolu örneklerine baktığımızda meşale, anahtar gibi atribütleri yanında yılan ile tasvir edilmiş Hekate kabartması⁶² ve sikke örnekleri görmekteyiz⁶³. Lamaştı da Hekate gibi elinde yılan tutarken birçok kez tasvir edilmiştir⁶⁴.

Hekate ve Lamaştı'nun bir başka benzer özelliği kavşaklarda yapılan ritüeller ve tanrıçaya çörek, ekmek gibi hamur işlerinin sunulmasıdır⁶⁵.

Lamaştı dişi şeytan olarak kötülük getiren ve ceza veren bir tanrıçadır. Hekate ile bu yönü benzer ancak Lamaştı'dan ayrılan yönü Hekate'nin iyilere merhamet göstermesi ve hastalara şifa vermesidir. Ayrıca Lamaştı'nun kutsal hayvanlarına dönüştüğü gerek betimlemelerde gerekse antik metinlerde karşımıza çıkar. Bu durum Lamaştı'nun Hekate'den farklı olarak şekil değiştirebildiğini göstermektedir.

Hekate-Gula

Mezopotamya mitolojisinde Lamaştı'nun karanlık tarafını dengeleyen, hastalara şifa veren tanrıça Gula'dır. Hekate kültürüne baktığımızda Lamaştı gibi Gula kültürüyle yakın benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle şifa - büyü ilişkisi ve tanrıça Gula için yapılan ritüeller Hekate ritüelleri ile oldukça yakındır.

Gula için yazılmış günümüze ulaşan ve bir bölümü aşağıda verilen ilahide geçen tanımlamalar onun kötü güçlerden koruyan ve şifa veren özelliğini vurgulamaktadır.

"Ben merhametliyim; uzaktan bile olsa dinliyorum, Ölüler diyarından can çekişenleri geri getiriyorum. Deri bir çanta, bir neşter ve bir bıçakla kuşandım. Güçsüzleri gözetiyorum, hastaları muayene ediyorum, cilt yaralarını Açıyorum. Ben Yaşam Hanımefendisiyim: Ben hekimim, ben görücüyüm ve ben şeytan çıkarıcıyım⁶⁶."

Şifacılığın yanında Gula aynı Hekate gibi hastalık verme gücüne de sahiptir. Bu özelliği günümüze ulaşan antik metinlerde şu şekilde aktarılmıştır: *"Büyük hekim Gula, [Kalplerinize] hastalık ve yorgunluk,*

⁵⁸ West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin", 362.

⁵⁹ Porp. Abs. 155.

⁶⁰ Kraus, Hekate, 30-32.

⁶¹ West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin", 363.

⁶² Elpis Mitropoulou, Triple Hekate Mainly On Votive Reliefs, Coins, Gems, and Amulets (Athens: Pyli, 1978), 38.

⁶³ Kraus, Hekate, 31

⁶⁴ West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin", 363.

⁶⁵ West, "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin", 365.

⁶⁶ Barbara Böck, The Healing Goddess Gula, Towards an Understanding Ancient Babylonian Medicine (Leiden & Boston: Culture & History of The Ancient Near East, 2014), 3.

*bedeninize İyileşmeyen bir yara koysun, böylece suda yıkanır gibi kendi kanınızda yıkanacaksınız*⁶⁷.” Her iki metne baktığımızda iyilik ve kötülük getiren bunun yanında şifalı otları kullanmayı bilen bir tanrıça ile karşılaşırız. Bu bağlamda Hekate ve Gula farklı coğrafyalarda birbirinin yansıması gibi karşımıza çıkar. Tanrıçalar arasında kutsal nitelikleri yanında kültürel objelerinde de benzerlikler görülmektedir. Köpek ve tanrıça ilişkisi hem yapılan ritüellerde hem de kutsal hayvan olarak görülmektedir. Bazı metinlerde Gula tapınağı “É-ur-gi-ra,” (Köpek evi) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca İsin tapınağı yakınlarındaki mezarlarda otuz üç köpek iskeleti ortaya çıkarılmıştır⁶⁸. Min kentinde tanrıçanın tapınağı yakınlarında yapılan kazılarda MÖ 1. binyıla tarihlenen, üzerinde köpek figürü bulunan kolyeler, kilden yapılmış köpek figürinleri ve çok sayıda köpek mezarı bulunmuştur⁶⁹. Ek olarak şifa için Gula’nın köpeği olduğuna inanılan köpeklere dokunmanın kişiyi temiz kıldığına inanıldığı bilinmektedir⁷⁰. Benzer şekilde bir ritüelin Hekate için yapıldığını Plutarkhos’un aktarımlarından, “Puppifrication” adı verilen arınma törenlerinde köpek yavrularına dokunulduğunu öğreniyoruz⁷¹.

Gula ve Lamaştı’nun köpeklerle olan bağlantısı bu iki mitolojik figürün birbirinden evrilmiş olma ihtimalini sorgulamaya değer kılmaktadır. Lamaştı kötülüğü, Gula ise iyiliği temsil eder, ancak Gula, hastalıklarla da bağlantılıdır. Gula’nın bir şifa tanrıçası olması belki de onun en önemli işlevi değildir⁷².

Gula ve Hekate arasındaki önemli benzerliklerden bir tanesi de büyü yapımı ve kullanımınıdır. Gula’nın büyülerinde bir eczacı gibi çeşitli bitkilerin kullanılması ve tıbbi bir reçete gibi tariflerin verilmesi dikkat çekici bir özelliktir⁷³. Gula ritüellerinin önemli bir parçası olan büyüler, genellikle bir ilacın hazırlanışı esnasında ya da uygulamalar sırasında okunurdu. Büyünün “Şipta Tamannu (3 / 7 / 7 / u 7.KAM₂)”, “üç, yedi, yedi ve yedi kez okunacak” gibi uygulama tarifleri reçete ile birlikte uygulayacak kişiye bildiriliyordu⁷⁴. Hekate kültüründe de bitkilerin kullanıldığını antik metinlerden öğrenmekteyiz. Ayrıca Sophokles “*Rhizotomoi*” adlı eserinde kadınların büyüsel amaçlarla kullandıkları bazı otları toplarken tanrıçaya “Hekate Enodia” şeklinde seslendiklerini belirtmektedir⁷⁵. Hekate kültüründe, evlerin, heykellerin ya da sunak gibi alanların yanında Mersin ağacı reçinesi, çam sakızı, sedef otu ve kertenkeleler gibi malzemelerin karışımı ile büyüsel ritüel yapıldığı bilinmektedir⁷⁶.

İki tanrıça arasında benzer özelliklerden bir tanesi, her ikisinin de kutsal hayvanları arasında yılanın bulunmasıdır. Yılan figürünün Hekate ile birlikte gösterildiği objeler Anadolu’da farklı bölgelerde açığa çıkarılmış ve tanımlanmıştır⁷⁷. Tanrıça Gula’nın kutsal hayvanları arasında yılanın da olduğu, teşhis ve tedavi için yılanı kullandığı bilinmektedir⁷⁸.

Gula ve Hekate arasındaki bağlantıyı arkeolojik verilerle destekleyen bir diğer sembol hilal motifinin kullanılmasıdır. Reiner’in Gula’nın özelliklerini tanımlarken verilerine destek olarak sunduğu mühür üzerinde (fig. 10) açık bir şekilde hilal motifi görülmektedir⁷⁹. Tanrıça Hekate’nin ay ve ayın evreleri ile bağlantısı gerek antik metinlerden gerekse ele geçen eserlerden bilinen bir özelliktir⁸⁰.

Mezopotamya mitolojisinde iki önemli tanrıça Lamaştı ve Gula’nın yukarıda değindiğimiz üzere Hekate kültü ile yakından bağlantısı vardır. Bu üç kültür ritüel, kutsal hayvan ve kutsal sembollerinin ilişkisini bir tablo ile belirttik (fig. 11). Bu tabloya göre Lamaştı’nun karanlık tarafı ile Gula’nın Lamaştı’ya göre daha iyi ve merhametli olan yapısının, Hekate bünyesinde tek vücut haline geldiğini söyleyebiliriz. Birbirine yakın bu iki coğrafyanın kültürel etkileşimi göz ardı edilemez ki yukarıda

⁶⁷ West, “Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin”, 338.

⁶⁸ Alan Lenzi, Reading Akkadian Prayers and Hymns (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011), 243.

⁶⁹ Jean Billie Collins, “The Puppy in Hittite Ritual,” The Oriental Institute of the University of Chicago, 136 (1992), 2.

⁷⁰ West, “Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin”, 363.

⁷¹ West, “Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin”, 363.

⁷² West, “Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin”, 340.

⁷³ Bitkiler ile büyülerin türleri ve işlevleri için bkz. Böck, The Healing Goddess Gula, 77-158.

⁷⁴ Böck, The Healing Goddess Gula, 77.

⁷⁵ Soph. Fr. 534.

⁷⁶ Ruth Majercik, The Chaldean Oracles (Netherlands, 1989), 220.

⁷⁷ Mitropoulou, Triple Hekate, 38; Kraus, Hekate, lehva 1.2.

⁷⁸ Böck, The Healing Goddess Gula, 122, 154-156.

⁷⁹ Erica Reiner, Astral Magic in Babylonia (Philadelphia: American Philosophical Society, 1995), 52-55.

⁸⁰ Gary, R. Varner, Hecate–The Witches’ Goddess. Lulu.com 2007.

açıkladığımız bağlantı ve benzerliklere baktığımızda Hekate kültürünün Mezopotamya'da ortaya çıkan bu iki kültürün Anadolu kültür ve inanışına göre şekillendirilerek tapınım gördüğünü belirtebiliriz.

Sonuç

Bu çalışma “Geçmişten Günümüze Hekate Tapınımı” isimli devam eden tez çalışmasından türetilmiştir. Günümüzde tanrıçaya karşı artan ilginin bir sonucu olarak Hekate'nin nitelikleri ve kökeni çalışmanın başlangıç noktası olarak seçilmiştir. Tanrıça Hekate konunun uzmanları tarafından uzun yıllar Artemis ile ilişkilendirilip, ikincil tapınım gören bir kült gibi değerlendirilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında eldeki verilerin azlığı, iki kültürün birbirine benzemesi, Hekate kültürünün kapalı bir kült olması gösterilebilir. Zaman içinde gerek arkeolojik gerekse epigrafik verilerle elde edilen bulgular Hekate kültürünün daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Hekate'nin kökenine ait veriler günden güne artmaktadır. Eldeki verilere baktığımızda ilk olarak Anadolu coğrafyası, kültürü ve gelenekleri hakkında birçok bilginin yer aldığı Homeros'un “İlyada” isimli eserinde Hekate ismini çağrıştıran isimler dikkat çeker. Efsanelerin yanında daha kesin değerlendirmelere arkeolojik ve epigrafik verilerle ulaşmaktayız. Hekate ismi açık bir şekilde geçmemekle birlikte Hekate'ye adandığı düşünülen Miletos'ta bulunmuş yuvarlak sunak üzerindeki yazıt Anadolu coğrafyasında Hekate'ye tapınımı gösteren en erken örnekler arasındadır. Miletos'ta bu sunağa ek olarak Apollon kutsal alanı içinde Hekate'ye adanmış bir sunak olduğu bilinmektedir. Bu durum tanrıçanın kültürünün Anadolu'da erken dönemde tapınım gördüğünü gösteren önemli işaretlerdir.

Didim Apollon ve Ephesos Artemis tapınağından gün yüzüne çıkartılan arkeolojik ve epigrafik veriler Hekate tapınımını desteklemektedir. Homeros yazılarında Apollon ve Artemis'in sıfatları arasında “Hekatos”, “Hekabolos” ve “Hekatabolos” (Hedefi vuran) kelimelerini saymaktadır. Bu isimlerin Hekate ismini yakın bir biçimde çağrıştırmaları yanında Hesiodos'un Hekate'nin soyağacında Apollon ve Artemis'i kuzenleri olarak vermesi bu üç kült arasındaki bağı ve benzerlikleri açıklar niteliktedir. Tanrı ve tanrıçanın sıfatlarına ek olarak sivil isimlerin de “Hekat” köküyle bağlantılı olmasıyla dikkat çeker. Bu duruma en iyi örneklerden bir tanesi MÖ 6. yüzyılda Miletos'da doğan coğrafyacı “Hekataios”un ismidir. Bu durum toplumun dini inanışının bir yansıması olarak düşünülebilir. Günümüzde de insanların çocuklarına inandıkları din ile bağlantılı doğrudan ya da dolaylı çağrışımlar yapan isimleri koyduklarını sıklıkla görmekteyiz.

Arkeolojik veriler tarihsel bağlamda ilk olarak Miletos ve civarından gelse de Karia Bölgesi Hekate ismi ve kültürünü bilen herkesin ilk aklına gelen bölgedir. Bunun nedeni sadece Hekate adına adanmış bir kutsal alanın (Lagina Hekate Kutsal Alanı) bu coğrafyada bulunması değil aynı zamanda kült hakkında epigrafik ve arkeolojik verilerin büyük kısmının Karia Bölgesi'nden gelmesidir. Hekate tapınımına ait birçok figürin ve kült objesi Lagina Hekate Kutsal Alanına ek olarak Stratonikeia gibi Karia'nın önemli merkezlerinden ele geçmiştir. Hekate'nin Artemis, Apollon, Kybele vb. kültürler ile benzerlikleri ve bağlantısı açıktır. Ele geçen buluntular değerlendirilirken sıklıkla yapılan Artemis etkili Hekate gibi yorumlara ek olarak tanrıçanın tekil tapınım gördüğü unutulmamalı ve başka tanrı-tanrıçaları onun etkilemiş olabileceği de belirtilmelidir.

Anadolu'da Hekate'nin başka kültürlerle iç içe geçmesi ve eldeki verilerin henüz yeterli sayıda olmaması kökeni hakkında yakın coğrafyadaki kültlere bakma ihtiyacı doğurmuştur. Hekate ile ilgili bize ilk bilgileri aktaran Hesiodos'un, Theogonia adlı eserini kaleme alırken Yakın Doğu literatüründen faydalandığı, özellikle de Anadolu, Hurri ve Hitit mitoslarının etkisinde kaldığı bilinmektedir⁸¹. Bu bağlamda Anadolu'nun yüzyıllardır yakın ilişkiler içinde olduğu Mezopotamya incelenmesi gereken bölgelerin başında gelmektedir.

Mezopotamya panteonunda karşımıza çıkan iki tanrıça Lamaştı ve Gula'nın Hekate kültürü ile benzer özellikleri metin içinde detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda iki tanrıçanın özelliklerinin Hekate kültüründe tek bir çatı altında toplandığı belirlenmiştir. Hekate kültürü; iyilik-kötülük, hastalık-sağlık vs. gibi düaliteyi bünyesinde toplayan, Mezopotamya'nın önemli iki kültürü Lamaştı ve Gula'nın Anadolu kültür ve inancı içinde şekillenmiş biçimidir. Sonuç olarak Hekate kültürü Mezopotamya panteonunda karşımıza çıkan Lamaştı ve Gula kültürlerinin birleşerek Anadolu topraklarında

⁸¹ Litchfield West, Hesiod: Theogony, 277-278.

tek bir tanrıça halinde karşımıza çıkması ve gelişmesi olarak yorumlanabilir. Anadolu'da gelişen Hekate kültü ticaret, göçler vb. etkilerle Yunanistan'da da etkili olmaya ve tapınım görmeye başlamıştır.

Bu çalışma ile Hekate kültürünün kökenine dair sistemli bir çalışma sunulmuştur. Hekate hakkında yapılan köken araştırmalarının düzenli bir içerikte verilmesi kültürün daha iyi anlaşılması ve yorumlamasında yardımcı olacaktır. Anadolu'nun temelinde yatan ana tanrıça kültürünün doğaya, iyileştirmeye, üretmeye sahip yapısının Hekate kültüründe gelişerek devam ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca tanrıçanın kökeni nerede olursa olsun günümüzde devam eden inanç sistemleri içinde aktif biçimde yer almaya devam etmektedir. "Geçmişten Günümüze Hekate Tapınımı" isimli tez çalışmasında elde ettiğimiz veriler Hekate'ye ve kültürüne olan ilginin gün geçtikçe daha da artacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Berg, William. "Hekate: Greek or Anatolian?". *Numen*, 21/2 (1974): 128-140.
- Boardman, John. *Early Greek Vase Painting*. Londra: Thames and Hudson, 1998.
- Böck, Barbara. *The Healing Goddess Gula, Towards an Understanding Ancient Babylonian Medicine*. Leiden & Boston: Culture & History of The Ancient Near East, 2014.
- Brenk, E. Frederick. "Artemis of Ephesos: An Avant Garde Goddess". *Kernos: 11 Centre international d'étude de la religion grecque antique 11* (Ocak 1998): 157-171.
- Burkert, Walter. *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*. Stuttgart: Kohlhammer Press, 2011.
- Collins, Jean Billie. "The Puppy in Hittite Ritual". *The Oriental Institute of the University of Chicago*, 136 (1992): 1-13.
- Eyüpoğlu, Sabahattin ve Azra Erhat. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Ankara: TTKY, 1991.
- Farnell, Lewis Richard. *The Cults of The Greek States*. Oxford: At The Clarendon Press, 1896.
- Forstenpointner, Gerhard, Gerald Eline Weissengruber ve Alfred Galik. *Tierreste aus früheisenzeitlichen Schichten des Artemisions von Ephesos*. Wien: Phoibos Verlag, 2005.
- Black, Jeremy ve Anthony Green. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia, An Illustrated Dictionary, Illustrations by Tessa Rickards*. Londra: British Museum Press, 1992.
- Gary, R. Varner. *Hecate–The Witches' Goddess*. Lulu.com 2007.
- Head, Barclay V. *Catalogue of the Greek coins of Ionia*. Londra: The Trustees Press, 1892.
- Herda, Alexander. "How to run a state cult: the organization of the cult of Apollo Delphinios in Miletos". *Skrifter Utgivna av Svenska Institutet I Athen*, 8/21 (Nisan 2011): 57-93.
- Herring, Amanda. "Reconstructing the Sacred Experience at the Sanctuary of Hekate at Lagina". *Journal of the Society of Architectural Historians*, 79/3 (Eylül 2020): 247-263.
- Imhoof-Blumer, Friedrich. *Kleinasiatische Münzen*. Wien: Hölder Prss, 1901.
- Kraus, Theodor. *Hekate: Studien zu Wesen und Bild der Göttin in Kleinasien und Griechenland*. Heidelberg: Winter Press, 1960.
- Lenzi, Alan. *Reading Akkadian Prayers and Hymns*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011.
- Lesser, Rachel. "The Nature of Artemis Ephesia". *The McGill Journal of Classical Studies*, IV (2005-2006): 43-54.
- Majercik, Ruth. *The Chaldean Oracles*. Netherlands, 1989.
- Mitropoulou, Elpis. *Triple Hekate Mainly On Votive Reliefs, Coins, Gems, and Amulets*. Athens: Pyli, 1978.
- Reiner, Erica. *Astral Magic in Babylonia*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1995.
- Rudloff, Ilmo Robert Von. "Hekate in Early Greek Religion". Master diss., Victoria University, 1992.
- West, David Reid. "Some cults of Greek goddesses and female daemons of oriental origin: especially in relation to the mythology of goddesses and demons in the Semitic world". PhD diss, University of Glasgow, 1990.
- West, Martin Litchfield. *Hesiod: Theogony. Edited with Prolegomena and Commentary*. Oxford: Clarendon Press, 1966.

Figürler

- Fig. 1. Protogeometrik Ephesos Artemision ritüellerindeki hayvan kalıntıları, kaynak: Forstenpointner Gerhard, Weissengruber Gerald Eline ve Galik Alfred, *Tierreste aus früheisenzeitlichen Schichten des Artemisions von Ephesos* (Wien: Phoibos Verlag, 2005), 97, şekil 1.
- Fig. 2. Ephesos, yavru köpeklere ait iskelet kalıntıları, kaynak: Forstenpointner Gerhard, Weissengruber Gerald Eline ve Galik Alfred, *Tierreste aus früheisenzeitlichen Schichten des Artemisions von Ephesos* (Wien: Phoibos Verlag, 2005), 89, şekil 5.
- Fig. 3. Artemis - Hekate tasviri, kaynak: Imhoof-Blumer Friedrich, *Kleinasiatische Münzen* (Wien: Hölder Prss, 1901), 60, no. 66.
- Fig. 4. Artemis Ephesia kült heykeli ve Hekate heykeli tasviri, kaynak: Head Barclay V, *Catalogue of the Greek coins of Ionia* (Londra: The Trustees Press, 1892), 104, no. 373.
- Fig. 5. Klasik dönemde Apollon Delphinios kutsal alanının zemin planı, kaynak: Herda, Alexander. "How to run a state cult: the organization of the cult of Apollo Delphinios in Miletos". *Skrifter Utgivna av Svenska Institutet I Athen*, 8/21 (Nisan 2011): 66, fig. 3.
- Fig 6. Lagina Hekate Kutsal Alanı, kaynak: Herring, Amanda. "Reconstructing the Sacred Experience at the Sanctuary of Hekate at Lagina". *Journal of the Society of Architectural Historians*, 79/3 (Eylül 2020): 251, fig. 3.
- Fig 7. Lagina Hekate Kutsal Alanı'nın planı, kaynak: Herring, Amanda. "Reconstructing the Sacred Experience at the Sanctuary of Hekate at Lagina". *Journal of the Society of Architectural Historians*, 79/3 (Eylül 2020): 251, fig. 4.
- Fig 8. Lagina Hekate Tapınağı'nın Doğu cephesi, kaynak: Herring, Amanda. "Reconstructing the Sacred Experience at the Sanctuary of Hekate at Lagina". *Journal of the Society of Architectural Historians*, 79/3 (Eylül 2020): 251, fig. 5.
- Fig 9. Lampsakos'dan bir Tetradrahmi, kaynak: Kraus Theodor, *Hekate: Studien zu Wesen und Bild der Göttin in Kleinasien und Griechenland* (Heidelberg: Winter Press, 1960), 163, leh.1.
- Fig 10. Gula mühründeki hilal motifi, kaynak: Reiner Erica, *Astral Magic in Babylonia* (Philadelphia: American Philosophical Society, 1995), 54, fig.7.
- Fig. 11. Lamaştı, Gula ve Hekate kültüründeki benzer özellikleri gösteren şema, kaynak: Şema bizim tarafımızdan oluşturulmuştur.

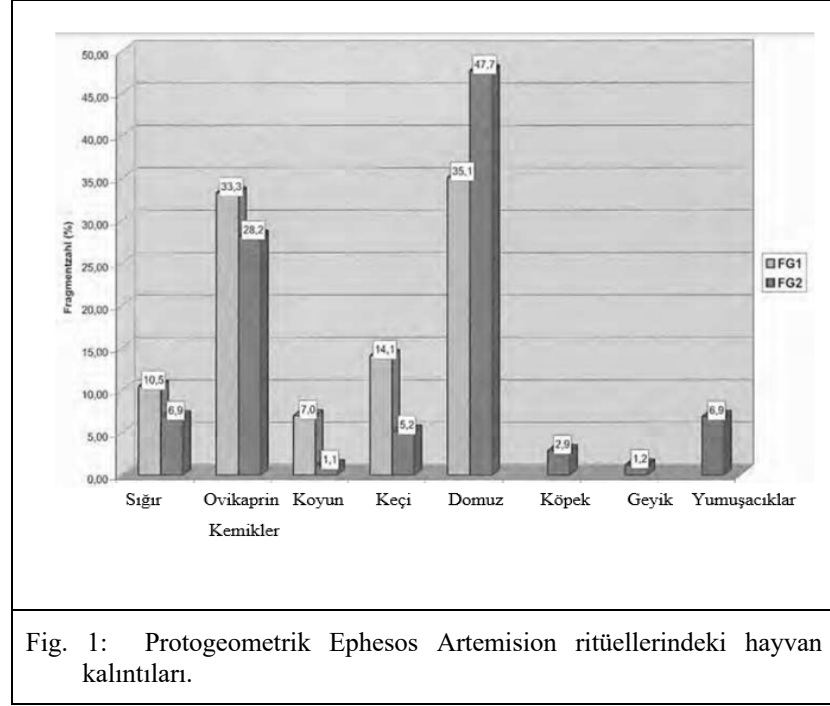

Fig 3: Artemis - Hekate tasviri.

Fig 4: Artemis Ephesia kült heykeli ve Hekate heykeli tasviri.

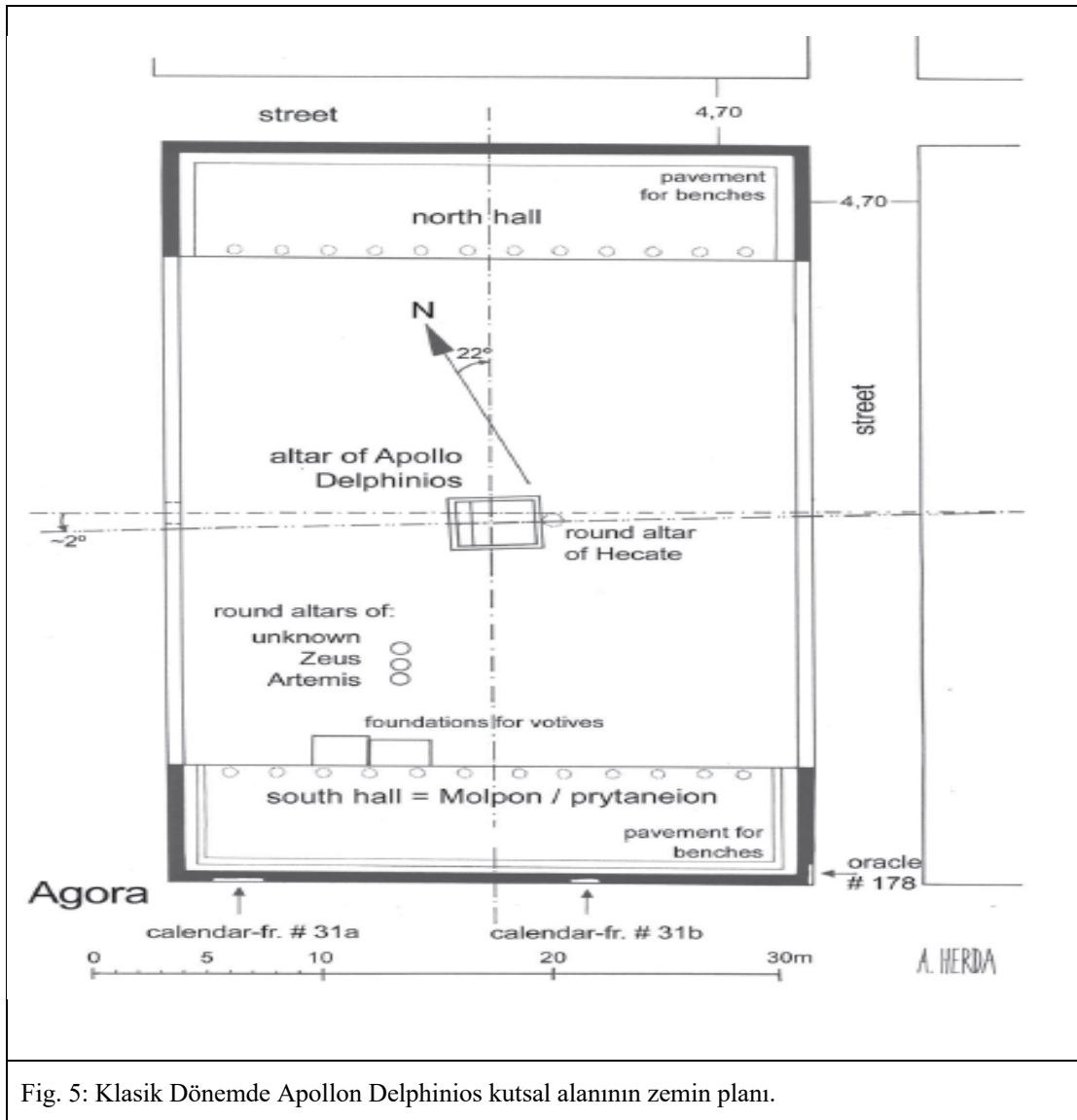

Fig. 5: Klasik Dönemde Apollon Delphinios kutsal alanının zemin planı.

Fig 6: Lagina Hekate Kutsal Alanı.

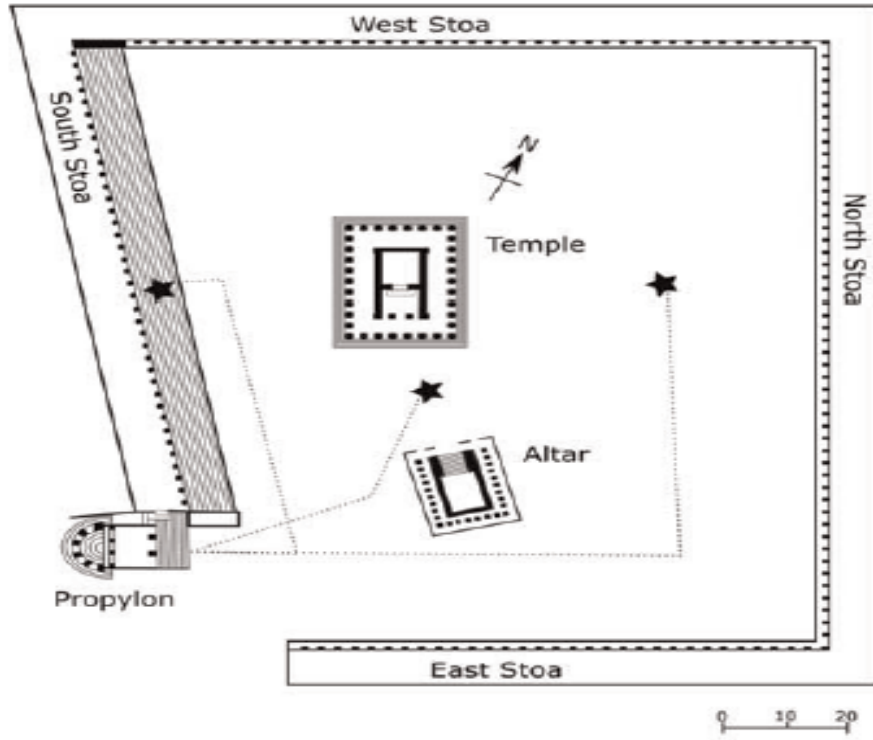

Fig 7: Lagina Hekate Kutsal Alanı'nın planı.

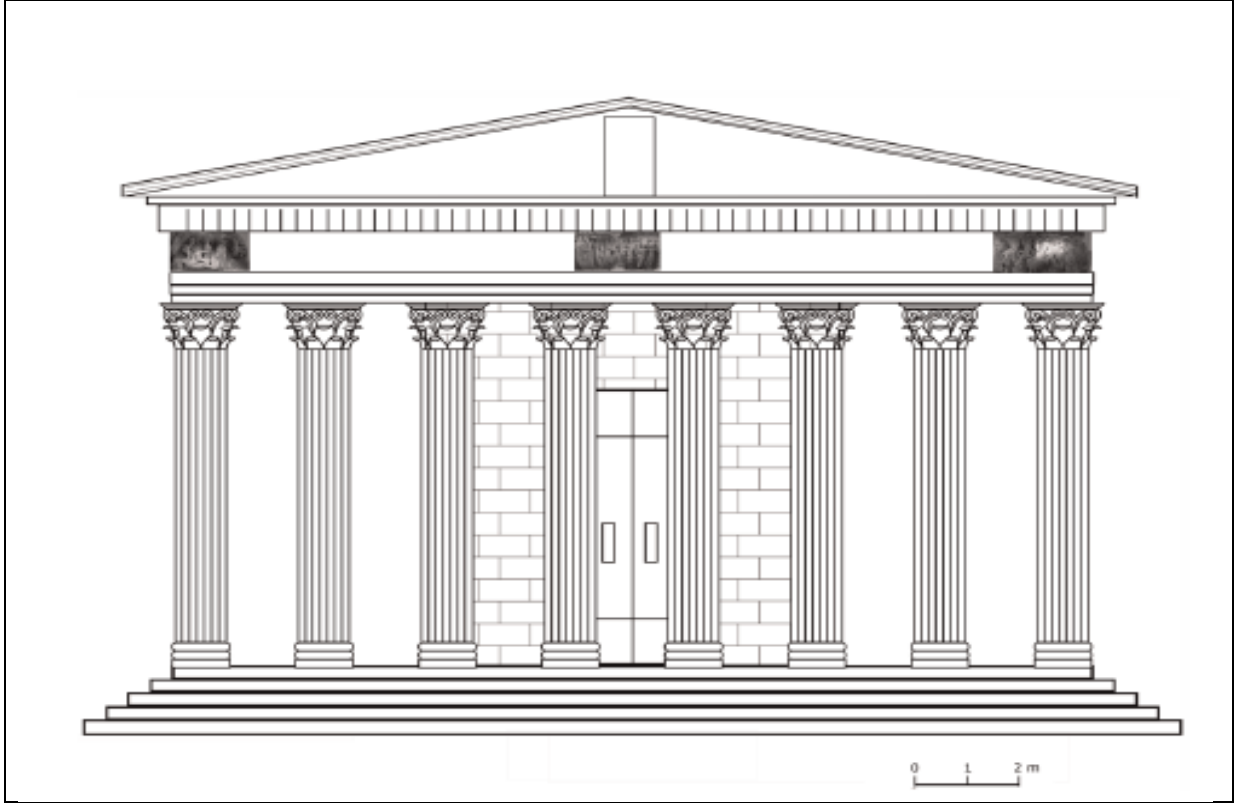

Fig 8: Lagina Hekate Tapınağı'nın Doğu cephesi

Fig 9: . Lampsakos'dan bir Tetrarahmi.

Fig 10: Gula mühründeki hilal motifi.

